

AUTORI: Dragan Koprivica / Milica Kovačević

Kritične tačke u daljem razvoju crnogorskog društva

NA OSNOVU ISKUSTVA U RADU CDT-A

CDT-ov doprinos “Savezu za Evropu”

Kroz dokument koji je pred vama Centar za demokratsku tranziciju (CDT) želi dati doprinos dijalogu koji je Vlada pokrenula sa važnim društvenim akterima. Izradu ovih sugestija smo preuzeli kao jednu od obaveza na sastanku sa predsjednikom Vlade Duškom Markovićem koji je održan 19. februara u okviru inicijative “Savez za Evropu”.

Budući da je ovo godina našeg jubileja - 20 godina postojanja CDT-a i zalaganja za bolju i pravedniju državu, objavljivanje ovog dokumenta je jedan od načina za njegovo obilježavanje. U njemu smo, kroz sublimaciju našeg višegodišnjeg rada na projektima procjene ispunjavanja političkih kriterijuma za članstvo u EU, ali i u drugim oblastima, dali svoje viđenje “kritičnih tačaka” ovog procesa.

Akcentat nijesmo stavljali na dosadašnje domete razvoja crnogorskog društva, već na pojave koje taj razvoj usporavaju, ugrožavaju ili koče, onako kako smo i razumjeli sadržaj dijaloga koji je pokrenut.

Evropske integracije iz ugla unutrašnjih prilika su u fokusu većine naših sugestija.

Cilj nam je da i na ovaj način pokušamo dati doprinos prevazilaženju ključnog nedostatka naše političke scene - skromnom sadržaju politike u Crnoj Gori. Pravih političkih ideja je sve manje na sceni, politikantstva je sve više, pa smo se kroz dokument podsjetili i nekih mudrih ljudi čijim bi se idejama svi češće trebali vraćati.

Zajednički imenitelj za rješenje ključnih problema je što hitnije obnavljanje započetog dijaloga. I prije i poslije koronavirusa, uspjeh tog dijaloga će se mjeriti samo pozitivnim promjenama sadašnjeg stanja. Dio problema može biti riješen u kratkom roku, a drugi dio zahtijeva više vremena za rješavanje. Uspjeh inicijative “Savez za Evropu” je uslovljen voljom, otvorenošću i odlučnošću svih aktera, a najprije onih najmoćnijih. Iako je ostalo malo vremena, vjerujemo da još uvijek ima prostora da Crna Gora napravi korake ka

modernoj demokratiji. “Svaka prepreka izgleda neprelazna, kad je čovjek spreman da se pred njom povuče” pisao je **Mihailo Lalić**.

Razrada ideja koje ovdje iznosimo se nalazi u CDT-ovim analizama, predlozima praktične politike i drugim publikacijama koje su javno dostupne a time i provjerljive. Smatrali smo da u dokumentu ovoga tipa nije potrebno nabrajati izvore na kojima temeljimo naše zaključke, ali su oni dostupni svim zainteresovanim stranama.

Ostajemo otvoreni za sve dobronamjerne sugestije i kritike naših stavova iznijetih u ovom dokumentu i za javni dijalog o njihovom sadržaju.

U Podgorici, maj 2020. godine.

II

Ne dozvolimo “jednonacionalne istine” jer su uzrok sukoba i zla

Ustav Crne Gore je jedan od najvažnijih ishoda referendumske volje građana i građanki Crne Gore. Odnos prema Ustavu jeste odnos prema ovoj, jasno izraženoj volji.

Dio političke elite na obje strane zaboravlja da je Crna Gora građanska država, a koncept “jednonacionalne istine”, prijeti da postane obilježje i zvanične politike. Afirmativna akcija nerijetko predstavlja sredstvo za politička namirivanja, a sve manje instrument za afirmaciju prava manjina.

U zvaničnom diskursu sve češće čujemo afirmaciju termina “suživot”, onoga koji je uvezen iz područja nedavnih sukoba i ratova kojih nije bilo u Crnoj Gori. Pobornicima ove pogrešne politike “multikulturalizma” cilj je zapravo da prikažu da su odnosi među ljudima u Crnoj Gori stvar neke prinude. Taj suživot, po njima, treba da zamijeni pravi i istinski život između onih koji ovdje žive i koji ovu zemlju doživljavaju kao svoju. Ovaj koncept, simbolički, ide ka jednom od najmračnijih proizvoda nacionalizma – dvije škole pod jednim krovom.

Država se neodlučno suprotstavlja opasnim zalaganjima za “bosnizaciju” Crne Gore, koja se građanima sve češće nudi. “Podjela” teritorije, kulture ili ekonomskog bogatstva shodno procentima sa popisa znači i veliki rizik. Sprovedenje politike davanja benefita narodima a ne građanima znači i rušenje temelja moderne države. Na isti onaj način na koji je uništeno građansko društvo u gotovo svim zemljama bivše SFRJ.

Potrebno je postaviti jake brane ovim naumima. U vođenju državne politike na ovom polju inspiracija bi trebalo da bude poruka **Koče Popovića** da je nacionalizam najniži oblik društvene svijesti, da “jednonacionalna istina”, samim tim što je takva, ne može biti istina. Potrebno manje političkih kalkulacija, a mnogo više političke odlučnosti i poštovanja Ustava.

III

Bez kontrole vlasti nema demokratije

Problem nepostojanja balansa između grana vlasti koji postoji decenijama unazad, dodatno se razvijao u pravcu dominacije pojedinih institucija nad Ustavom i kulminirao trećim izborom Filipa Vujanovića za Predsjednika Crne Gore. Tada je otvorena ustavna pandorina kutija koja do danas nije zatvorena.

Ako je Ustav referendumska volja građana onda je njegovo nepoštovanje gaženje te volje. Ustav nije administrativni akt koji treba vješto zaobići, nego izraz društvenog dogovora koji treba da ograniči nekontrolisanu vlast. Crna Gora je trenutno u stanju ozbiljnog deficita političke kontrole institucija. U ovome nedostatku demokratije sadržani su korijeni ključnih problema države.

Parlament ne samo da nije središte političkog života, ključnih inicijativa i kontrole drugih grana vlasti, već su nepristojno i nasilno ponašanje, uvrede i incidenti postali dio njegove institucionalne kulture. Takav parlament nema autoritet niti političku snagu da kontroliše Vladu, već se ona tamo osjeća veoma komotno. Ovakvo vođenje politike prirodno dovodi do toga da se umjesto konsolidovane uvodi “skandal demokratija”, a naš se politički život svodi na “nebitne” događaje između afera.

Niko stvarno ne kontroliše ni sudsku vlast koja je mahom u v.d. stanju. Ona može da uradi šta želi, pa i da prihvati modu trećih mandata od bivšeg predsjednika Crne Gore. I nema nikoga u državi ko povodom toga nešto može i da uradi.

Potrebna je intervencija u Ustavu i zakonima u pravcu ostvarivanja stvarnog balansa i kontrole među institucijama i promjena političkih praksi koje neprekidno izazivaju krize i blokade. Potrebni su zakoni o Skupštini i Vladi koji će na demokratski i efikasan način urediti kontrolu vlasti. Potrebno je temeljno reformisati i Ustavni sud. I što je najvažnije, potrebna je politička pamet i dobra volja za poštovanje Ustava i zakona. A ne takmičenje u tome ko će ih bolje izigrati. Ili kako to reče **Valtazar Bogišić**, “što svak jednako razumije, tome tumača ne treba”.

IV

Država pred dilemom: stvarne reforme ili (samo)izolacija?

Pored dominacije nad zakonodavnom vlašću, Vlada je ostvarila dominaciju i nad različitim nezavisnim agencijama čija je svrha trebalo da bude korekcija i “kontrola” njenih odluka. Gotovo da se ne možemo sjetiti ni jedne odluke ovih institucija koja je bila protiv predloga institucija izvršne vlasti.

Međutim, ovako dominantna Vlada nije našla snage da se odupre takođe veoma opasnim pojavama – partitokratiji i klijentelizmu. I naravno, platila je ceh u veoma organičenim dometima reforme javne uprave. Državna uprava je ostala depo, često ne pretjerano sposobnih, partijskih vojnika. U želji da obezbijede sebi dovoljan broj glasova i beneficije koje nosi vlast, vladajuće partije su gotovo zatvorile institucije. Malo je mjesta za neistomišljenike, bez obzira na sposobnosti i vještine.

Dalekosežan je uticaj ovog obrasca ponašanja. Ne samo da se njegovim spovođenjem izazivaju frustracije nemalog broja građana i ne stimuliše obrazovanje i usavršavanje, već se njime i stimuliše odlazak ljudi iz zemlje. Smanjenje kvaliteta kadrovske baze, kroz promociju poslušnih i nerijetko osrednjih kadrova, u maloj državi kojoj kvalitet po prirodi nedostaje, jeste politički konzervativno i nije u javnom interesu.

Zato je stvarna reforma neophodna. Prije svega departitokratizacija društva i proširenje političke i kadrovske baze buduće Vlade. A onda odluke o budućnosti javne uprave koje su u pravcu njenog prilagođavanja ostvarivanju javnog interesa. Svaki dan produženja dominacije partija nad državom znači korak dalje od prosvijećenih društava i uvlačenje u hodnike samodovoljnosti. Odluka je teška ali neophodna – reforma ili izolacija, kako jednom reče **Zoran Đinđić**.

V

Nova klasa je višestruko opasna za društvo

Politika zarada i drugih beneficija dijela zaposlenih u državi se pokazala kao nepravedna i neuspješna. Primjereno visoka zarada nekog ko upravlja javnim dobrima u javnom interesu može biti razumljiva. Ali visoke zarade, dodatne ogromne materijalne beneficije, uz skromne efekte rada, jesu signal ozbiljnog problema.

Takođe, sve su češći primjeri povlašćenih i sa vlašću povezanih biznisa. Ako visokim funkcionerima i njima bliskim biznisima dodamo i brojne pripadnike srednjeg menadžmenta države, njihove partijske kadrove, povlašćene rođake, kumove i slično - jasno je da vidimo obrise nove klase. A ta klasa, kako je pisao **Milovan Đilas**, pretenduje da raspolaže materijalnim sredstvima države kao da je njihov vlasnik i dijeli dobra hijerarhijski.

Ove devijacije realan su i legitiman izvor nezadovoljstva građana. One su pojave svojstvene prošlim vremenima i prevaziđenim političkim konceptima i ne donose ništa dobro društvu i javnom interesu. Pored toga, one su upotrebljive i kao sredstvo za uspostavljanje nekih drugih, veoma opasnih političkih koncepata. Isto onako efikasno kao što su iskorišćene 1989. godine, a kad su bile značajno manje izražene. Nedavni crkveni protesti su pokazali kako se ova vrsta nezadovoljstva dijela građana može upotrijebiti i za klerikalizaciju društva.

Aktuelni ekonomski model mora konačno biti korigovan u pravcu stvaranja istinski konkurentne tržišne ekonomije, stvaranja mnogo snažnije srednje klase preduzetnika i građana, eliminacije siromaštva i marginalizacije tajkunskih “ostrva”. Nadamo se da je, kod naših donosilaca odluka, ostalo makar malo samosvijesti i volje da razumiju obim i opasnost ovog problema i potrebu poštenije raspodjele javnih dobara.

VI

Redefinisati svrhu borbe protiv korupcije

Borba protiv korupcije se u Crnoj Gori svela na ispunjavanje prevaziđenih kriterijuma iz raznih akcionih planova za članstvo u EU i saopštavanje statističkih podataka koji se mogu različito tumačiti. U tom procesu, izgleda da smo zaboravili zašto vodimo ovu borbu.

Borbu protiv korupcije vodimo da bismo spriječili zloupotrebe povlašćenih pojedinaca i grupa, i da bismo otkrili ono što ne uspijemo spriječiti. Tu borbu vodimo da bismo procesuirali i iz sistema uklonili one nečasne funkcionere i službenike, retroaktivno provjerili svako sumnjivo nagomilavanje bogatstva ili smanjili sivu ekonomiju i naplatili više poreza. A samo mali dio ovih indikatora smo ispunili.

Indikator borbe protiv korupcije može biti i čista matematika. Koliko smo novca iz koruptivnih poslova uzeli, koliko smo ga upotrijebili za dobrobit građana, koliko smo otvorili novih radnih mjesta, koliko smo ostvarili šansi i slično.

Zato nam treba korjenita promjena pristupa. Strateški plan i procjena željenih efekata borbe, novi, suštinski, a ne samo tehnički indikatori. I često i otvoreno sučeljavanje sa sopstvenim rezultatima. Treba nam i nova politika otvorenosti institucija. Iskustvo nam je palanačko, pisao je **Radomir Konstantinović**. Zato nam trebaju odlučne akcije da bi budući rezultati na ovom polju bili suštinski, stvarni i svojstveni uspješnim zajednicama.

VII

Sprovesti “moralnu vježbu” i napraviti dogovor oko izbora

Volja građana jedne zemlje predstavlja osnovu za autoritet vlade. Ako imamo situaciju da u tu volju ne vjeruje polovina populacije onda je jasno da izbori, umjesto da budu put u stabilnost, postaju izvor neizvjesnosti, bojkota, ili mogućih sukoba.

Naše političke elite se nijesu pokazale sposobne da kroz rad u Parlamentu riješe ovaj problem. Neuspjeh izborne reforme nije bila samo demonstracija nezrelosti društva nego i opasno gubljenje vremena. Došli smo u situaciju da do dana izbora nije moguće dobiti nepartijsku izbornu administraciju ili riješiti pitanje prebivališta iseljenika i onih građana koji povremeno borave van Crne Gore.

Ono što nam je preostalo, pod uslovom brze i efikasne intervencije, odnosno postojanja političke volje i promjene političke kulture u dijalogu, je da do izbora možemo imati bolju kontrolu finansiranja partija, biračkog spiska, zloupotreba državnih resursa, partijskog zapošljavanja, profesionalniji javni servis i druge institucije koje se bave izborima.

Neka nam inspiracija u ovom procesu bude način na koji je svoje političke neistomišljenike tretirao **Predrag Matvejević**. Njegove moralne vježbe bi trebalo da budu lekcije iz političke kulture i ispravnog načina za djelovanje u procesima koji su pred nama.

VIII

Postaviti poboljšanje ambijenta za funkcionisanje medija kao Vladin prioritet

Vlada, Skupština i drugi državni činici su se pokazali neefikasnim u pogledu rješavanja brojnih pitanja koja opterećuju ambijent za funkcionisanje medija. Kako na polju informisanja, tako i na polju dezinformisanja građana. Medijske zakone koji bi trebali biti okvir za rješavanje nagomilanih problema, čekamo dvije godine, dok je stanje u medijima iz dana u dan sve gore.

Prvo pitanje koje je neophodno riješiti je osiguravanje stvarne nezavisnosti nacionalnog i lokalnih javnih servisa. Dalje, zaustavljanje napada i prijetnji novinarima, unapređenje regulatorne kontrole, pomoć u uspostavljanju kvalitetne samoregulacije i materijalnog položaja novinara samo su neka od pitanja koja čekaju rješavanje. Takođe, tu su i pitanja ispravnog načina suprotstavljanja dezinformacijama i izgradnje otpornosti medija i građana na ove pojave.

Jako je važno da Vlada razumije da kompletnom društvu, čiji je i ona dio, trebaju ozbiljni i profesionalni mediji, bez obzira na to da li su naklonjeni njenim politikama. Mediji treba da kontrolišu politiku i moć, a ne da im prave štimung, na što je upozoravao **Miroslav Krleža**. Stanje na medijskoj sceni se mora popravljati, a Vlada je odgovorna da napravi prve korake u pravcu pozitivnih promjena. Dio odgovornosti je naravno i na medijima, koji moraju mijenjati negativne prakse u funkcionisanju.

IX

Ne dozvoliti da bilo ko politički “zabrazdi” u spoljnoj politici

Značajan rad, energija i napor koji su potrošeni da Crna Gora napravi najvažniji istorijski zaokret, onaj u spoljnopolitičkoj orijentaciji, se mogu dovesti u pitanje ako sadržaj ove politike ne bude konstantno nadograđivan i usavršavan. Bez identifikovanja specifičnih spoljnopolitičkih “niša” u kojima postoji stalna inicijativa dosadašnji rezultati mogu ostati po strani. Ovo je naročito važno ako imamo na umu činjenicu da kod nas ne postoji pisana strategija, odnosno napisan i na jednom mjestu objavljen okvir za vođenje vanjske politike.

Pored ovoga, važno je znati da je Crna Gora, kao mala država, podložna negativnim spoljnim političkim i ekonomskim uticajima, naročito iz država koje imaju deficite demokratije. Razumljivo je voditi politiku ostvarivanja sopstvenih interesa i saradnje sa svima, ali se moraju pripremiti ozbiljni mehanizmi odbrane od onoga negativnog što nose ovi procesi. Ovi mehanizmi se, za sada, svode na priču o “hibridnom ratu” koji ugrožava Crnu Goru, ali su prijetnje koje su manje vidljive mnogo značajnije i opasnije.

Poimanje ravnopravnosti od strane malih i velikih država nije isto. Veliki često imaju “zakrčljao” osjećaj za saradnju. Potrebno je napraviti sistem koji će omogućiti da bilo koji pojedinac u vanjskoj politici u njemu politički “zabrazdi” tj. da zaboravi šta su interesi države - pisao je **Veljko Mićunović**.

X

Lišimo identitet “efemerne drame i nacionalne patetike”

Kako god gledali značaj politike identiteta, ostaje činjenica da građani Crne Gore imaju na ovom polju veoma siromašnu ponudu. Nudi im se “antiindividualni” identitet dominantno baziran na traumi – svejedno da li je trauma iz 1389. ili 1918. godine.

Nikad se nije, po ovom pitanju, desila ozbiljna i otvorena društvena rasprava kroz uključenje svih njegovih segmenata. Nikad se, kvalitetno, nije postavilo pitanje: šta je zapravo naš identitet? Umjesto ovoga, partije i vjerske zajednice su za sebe uzele ekskluzivno pravo da odlučuju o ovome.

Zvanično shvatanje identiteta i alternativne nacionalističke identitetske matrice su preuske za većinu ljudi. To što se ove matrice ne prihvataju ne znači da građani Crne Gore imaju dvojbe o identitetu, kako se to često imputira. Identitet je, nažalost, dominantno sveden na “pravoslavna” ili međuvjerska nadgornjavanja iako on može biti pun drugih, ne manje važnih, sadržaja.

Sve ovo prate i manje ili više uspješni pokušaji revizije naše istorije. One daleke, one antifašističke ali i one skorije. Tako da danas imamo falsifikate čak i o Slobodanu Miloševiću i njegovoj SRJ, posljednjoj nacionalsocijalističkoj tvorevini u Evropi u dvadesetom vijeku, ali i o njenom “ratu za mir”. Dodatno imamo i afirmaciju njegovih nacionalističkih pandana iz drugih država regiona, koji su zajedno i harmonično ratovali. Nažalost, naš obrazovni sistem nema kvalitetnu reakciju na ove pojave.

Zbog svega je potrebna značajno otvorenija politika na ovom polju. Ona koja identitet neće graditi na traumama već na uspjesima, onako kako to rade prosvijećena društva. Rješenje je širenju i modernizovanju identitetske matrice, odnosno uvođenju politike interkulturalizma. Ili kako je to briljantno definisao **Veljko Milatović**, kad je govoreći o Njegošu zapravo govorio o crnogorskom i jugoslovenskom identitetu, onome koji mora biti lišen “balasta romantičarske i folklorne naivnosti, pravoslavne i građanske mitomanije i dekora za efemernu dramu i nacionalnu patetiku”.

